Ritdómur

Baldur Sigurðsson

Íslensk samheitaorðabók, 3. útgáfa

Svavar Sigmundsson (ritstj.). 2012. *Íslensk samheitaorðabók* (3. útg.). Aukin og endurbætt. Reykjavík: Forlagið og Styrktarsjóður Þórbergs Þórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur. (xiii + 760 bls.) ISBN 978-9979-53-568-3

1 Inngangur

Útgáfa íslenskrar samheitaorðabókar var sérstakt hugðarefni Þórbergs Þórðarsonar rithöfundar. Hjónin Þórbergur og Margrét Jónsdóttir lögðu allar eigur sínar í sérstakan styrktarsjóð til að gera þann draum að veruleika að gefa út þrjár bækur um íslenska tungu: Samheitaorðabók, rímorðabók og stílfræði. Sjóðurinn var stofnaður hinn 15. október árið 1970 og allar þessar þrjár bækur hafa síðan litið dagsins ljós. Fyrst kom út *Íslensk samheitaorðabók* árið 1985 og árið 1994 kom út *Íslensk stílfræði* eftir Þorleif Hauksson og Þóri Óskarsson, báðar með stuðningi sjóðsins, en Eiríkur Rögnvaldsson gaf út *Íslenska rímorðabók* hjá Iðunni (1989), að því er virðist án stuðnings styrktarsjóðsins. Svavar Sigmundsson ritstýrði Samheitaorðabókinni í upphafi og hann ritstýrir einnig þriðju útgáfu sem nú er komin út (2012), aukin og endurbætt.[1]

[1] Höfundur þakkar ritstjóra og yfirlesurum tímaritsins gagnlegar ábendingar og hugmyndir.

Orð og tunga 17 (2015), 149–165. © Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík.

Fyrsta útgáfa bókarinnar var brautryðjendaverk, hin fyrsta sinnar tegundar á íslensku, svo gert var ráð fyrir þá þegar að fljótlega þyrfti að endurskoða hana, lagfæra og bæta við. Bókinni var mjög vel tekið af almenningi og fræðimönnum og þremur árum síðar (1988) var hún gefin út aftur nánast óbreytt en þá búið að leiðrétta og laga ýmislegt sem notendur höfðu bent á, til dæmis hafði Jónatan Þórmundsson lagfært samheiti í lagamáli. Önnur útgáfan hefur verið endurprentuð reglulega, síðast árið 2008. *Íslensk samheitaorðabók* hefur verið ómissandi handbók um íslenskt mál, einkum þeim sem fást við skriftir, og ég hygg að flestir íslenskukennarar hafi ráðlagt nemendum sínum að nota bókina í því skyni, enda er bókin hæfilega stór, prentuð á góðan pappír með góðu letri og handhæg í notkun. Óhætt er að fullyrða að bókin hefur reynst mörgum drjúgur orðasjóður.

Á fyrstu árunum var hugmyndin sú að gefa út samheitaorðabók þar sem orðin voru flokkuð eftir efni og Svavar hóf undirbúning að slíkri útgáfu á árunum 1990 til 1991. Frá því segir í formála 3. útgáfu að horfið hafi verið frá þeirri áætlun og nefnt til skýringar að Jón Hilmar Jónsson hafi verið að undirbúa einhvers konar merkingarflokkaða samheitaorðabók. Bók Jóns Hilmars, *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*, kom út hjá Máli og menningu árið 1994, og fékk mikið lof sem brautryðjendaverk. Jón Hilmar endurskoðaði bókina og jók við hana í nýrri útgáfu árið 2001 og ári síðar sendi hann frá sér aðra bók um íslenska málnotkun, *Orðaheim*. Hvorug þessara bóka var þó samheitaorðabók í venjulegum skilningi. Í *Orðastað* var lögð áhersla á að sýna dæmi um notkun hvers orðs í ólíkum merkingum, bæði samsetningar og orðasambönd, en í *Orðaheimi* voru flettiorðin hugtakaheiti sem sameinuðu merkingarlega samstætt orðafar, en ekki beinlínis samheiti. Sú bók var samt mun nær því að gegna hlutverki samheitaorðabókar en hin fyrrnefnda. Báðar bækurnar voru skömmu síðar sameinaðar í eina bók, *Stóru orðabókina um íslenska málnotkun* (Jón Hilmar Jónsson 2005) sem ég hef fjallað um annars staðar (Baldur Sigurðsson 2006). Hún er yfir 1500 blaðsíður í stóru broti. Þótt þessar bækur Jóns Hilmars hafi haft áhrif á áætlanir Svavars um endurskoðun Samheitaorðabókarinnar var ljóst að þær komu engan veginn í stað þeirrar handhægu bókar sem Svavar hafði upphaflega ritstýrt.

2 Orðaforði og heimildir

Í fyrstu útgáfu *Íslenskrar samheitaorðabókar* voru tvær orðabækur lagð-

ar til grundvallar í söfnun efnis, *Íslensk orðabók* Menningarsjóðs (hér eftir nefnd ÍO; Árni Böðvarsson (ritstj.) 1983 og Mörður Árnason (ritstj.) 2002) og *Dönsk orðabók* Freysteins Gunnarssonar (Freysteinn Gunnarsson 1926, 1957). Lögð var áhersla á almennan orðaforða „en sneitt hjá sjaldgæfustu fornyrðum og sérfræðiorðum" eins og segir í formála fyrstu útgáfu. Við endurskoðunina nú hafa nokkrar heimildir bæst við. Farið var yfir *Clavis poëtica* eftir Benedikt Gröndal frá 1864 og *Eddulykla* Guðna Jónssonar frá 1954 til að afla orða úr fornmáli og skáldamáli. Samkvæmt formála þriðju útgáfu hafa þessar heimildir þó verið lítið nýttar í bókinni. *Rússnesk-íslensk orðabók* Helga Haraldssonar (1996) lagði til mörg ný orð og orðasambönd. Þriðja útgáfa af *Íslenskri orðabók* (þriðja prentun, frá 2005) var einnig nýtt til söfnunar, en hún vakti nokkra umræðu, jafnvel hneykslun, á sínum tíma fyrir að birta meira af talmáli nútímans en venja hafði verið í virðulegum orðabókum um íslensku. Í formála er einnig nefnt að Pétur Halldórsson og Guðrún Kvaran hafi tekið þátt í að safna samheitum frá almenningi gegnum útvarpsþáttinn *Vítt og breitt*. Ekki er minnst á að bókin hafi þegið neitt frá orðabókum Jóns Hilmars né úr *Slangurorðabókinni* sem Svavar sjálfur hefur tekið þátt í að setja saman.

Þriðja útgáfa Samheitaorðabókarinnar er í öllum meginatriðum svipuð hinni fyrstu nema hvað orðaforði er aukinn og endurskoðaður eins og eðlilegt er. Samkvæmt formála eru nú í bókinni 48 þúsund flettur en voru 44 þúsund í fyrri útgáfum. Til samanburðar eru ríflega 100 þúsund „leitarhæf uppflettiorð" í tölvutækri gerð *Íslenskrar orðabókar* frá 2007, en samheitaorðabók er annars eðlis en orðabók með skýringum. Hún er miklu nær því sniði sem er á *Stóru orðabók* Jóns Hilmars *um íslenska málnotkun* þar sem undir tiltölulega fáum flettiorðum eru talin mörg önnur orð og orðasambönd. Mörgum kann að þykja sem fjölgun flettiorða um innan við tíu af hundraði sé frekar rýr viðbót á 37 árum, sé miðað við að fyrsta útgáfan var fyrsta tilraun til að taka saman bók af þessu tagi. Tryggur notandi fyrri útgáfu *Íslenskrar samheitaorðabókar* árum saman gerir sér altjent vonir um að orðum í bókinni hafi fjölgað um meira en tíu af hundraði, og það má vel vera, en tölulegar upplýsingar í formála um efnivið bókarinnar eru af skornum skammti. Blaðsíðum hefur fjölgað úr 582 í 760 síður svo ljóst er að samheitum og orðasamböndum hlýtur að hafa fjölgað töluvert.

Val á orðum í samheitaorðabók hlýtur að vera svolítið öðruvísi en val á orðum í venjulega orðabók. Orð sem á sér ekkert samheiti í

málinu virðist ekki eiga neitt erindi í bókina nema hugsanlega til að staðfesta að ekki sé til í málinu annað orð sömu merkingar. Fullorðið fólk notar nú orðið gríðarlega mikið af enskum orðum í daglegu tali í stað íslenskra orða, ekki aðeins um sérstök hugtök eða í sérstöku samhengi, heldur einnig í stað orða sem hingað til hafa verið mjög algeng og hversdagsleg. Börn og unglingar alast upp við að þessi ensku orð séu jafn gjaldgeng í íslensku og þau orð sem eiga sér lengri hefð í málinu og þegar þau fullorðnast og þurfa sjálf að beita málinu í ræðu og riti hafa þau ekki forsendur til að greina á milli ensku og íslensku. Þetta vandamál var Freysteini Gunnarssyni ljóst þegar hann tók saman *Danska orðabók* sína, sérstaklega til að geta sýnt löndum sínum úrval íslenskra orða sem gætu komið í stað þeirra dönsku sem margir þekktu ekki frá íslenskum orðum. Í formála bókarinnar ræðir hann þann vanda að finna íslensk orð í stað erlendra. Um erlend orð í íslensku segir hann (Freysteinn Gunnarsson 1926:VII):

> Ég tel það lítil málspjöll að taka upp slík orð, sem misþyrma ekki íslenzkum beygingarreglum og bola ekki burt öðrum góðum og gömlum íslenzkum orðum. Slík orð má hiklaust taka fram yfir miðlungi vel samin nýyrði. — Hitt er aftur á móti óhæfa, að taka upp eða halda við útlendum orðum, sem misþyrma reglum íslenzkunnar um endingar og beygingu. Sömuleiðis tel ég það málspjöll, að taka upp eitt útlent orð í stað margra íslenzkra; t. d. *Politik*, *Stemning* o. fl. þess háttar orð, sem geta þýtt svo margt, alt eftir því, í hvaða sambandi þau eru notuð. Slík orð reynast mjög áleitin, vegna þess, hve handhæg þau eru. […]; þessi margræðu útlendu orð eru fljótgripnari og reyna minna á hugsun, ekki sízt ef menn hafa tamið sér að hugsa á útlendu máli. Fáar „slettur“ setja slíkan blett á tunguna sem þessi útlendu einyrði í stað margra íslenzkra orða. Auk þess eru þau með öllu óþörf. Ekkert er algengara en það, að við höfum mörg heiti á þeim hlut, sem aðrar tungur nefna aðeins einu nafni.

Það er engin tilviljun að orðabók Freysteins var orðtekin þegar grunnur var lagður að *Íslenskri samheitaorðabók*. Spurning er hvort samheitaorðabók getur tekið á sama vanda; hvar eru mörk samheitaorðabókar og orðabókar erlends máls með þýðingum? Nú á dögum hefur enska komið í stað dönskunnar sem hið útlenda mál sem íslenska þarf að halda í við. Kvikmyndir, sjónvarp, tölvuleikir og yfirgnæfandi

meirihluti efnis á netinu er á ensku. Mörgu fullorðnu fólki virðist ekki aðeins tamt að hugsa með enskum hugtökum á sérsviði sínu heldur verða fjölmörg orð hins almenna orðaforða nærtækari á ensku en íslensku og þá verða þau „fljótgripnari og reyna minna á hugsun“ eins og Freysteinn orðaði það.

Orð um matvæli þurfa allir að nota og á því sviði hafa ný orð streymt inn í málið með nýjum fæðutegundum. Sem dæmi um einföld tengsl samheita, tökuorðs og nýyrðis, má nefna tvo ávexti í bókinni: **appelsína** glóaldin og **apríkósa** eiraldin. Þessi orð sýna hvernig íslenskað tökuorð og nýyrði standa hlið við hlið í málinu, samheitin *appelsínu* og *glóaldin* má finna í bók Freysteins (1926) en ekki *apríkósu*. Nokkrir algengir ávextir eru gjarnan nefndir tökuorði en nýyrðin hafa verið höfð meir til gamans. Tilvist þeirra hefur samt þau áhrif að allir vita að unnt er að búa til orð um ávexti og grænmeti á íslensku og lesanda grunar að tilvist þessara orða hafi orðið til þess að ávextir, grænmeti og krydd, sem ekki fóru að tíðkast hér fyrr en undir lok 20. aldar, eru iðulega nefnd íslenskum heitum sem notuð eru alveg til jafns við tökuorðin eða í stað þeirra. Dæmi um þetta eru *ástaraldin* (*passion fruit* – sem eðlilegra væri þó að þýða sem *píslaraldin*), *lárpera* (*avókadó*), *loðber* (*kíví*), *fáfnisgras* (*estragon*) og *bergminta* (*óreganó*). Sum þessara orða er ekki að finna í *Ritmálssafni Orðabókar Háskólans* (hér eftir OH), dæmi um önnur eru frá síðari hluta 20. aldar. Önnur orð eiga sér lengri sögu eins og *garðablóðberg* (*timjan*), fyrst skráð í þýðingu Móritz Halldórssonar-Friðrikssonar á *Íslenzkri garðyrkjubók* eftir C.F. Schübeler (1883). Ekkert þessara orða er í samheitaorðabókinni. Hins vegar má þar finna **steinselja** pétursselja, en þetta grænmeti kalla sumir *persilju*, sem ekki er í bókinni, og **blaðlaukur** höfuðlaukur, *porri, púrra, púrrulaukur og **spergilkál** brokkólí, sprotakál. Þeir sem einungis þekkja orðin *púrra* eða *púrrulaukur* finna bæði orðin í bókinni með skáletraðri vísun á *blaðlauk*. Svona þyrfti að fara yfir ýmis svið daglegs lífs þar sem tökuorð og nýyrði standa hlið við hlið og skrá alveg kinnroðalaust þau tökuorð sem almenningur þekkir og notar til að geta vísað á íslensk samheiti, jafnvel þótt sum tökuorðin séu varla „viðurkennd íslenska“ á prenti.

3 Formáli og skýringar

Á undan hinni eiginlegu orðabók fara fjórir formálar: Formáli stjórnar Styrktarsjóðs Þórbergs og Margrétar að 1. útgáfu, formáli ritstjóra að

1. útgáfu, formáli ritstjóra að 2. útgáfu og formáli ritstjóra að 3. útgáfu. Þar fer á eftir skrá um „helstu skammstafanir“ og stafrófsröðina.

Í formálunum er útgáfusagan rakin allt frá því undirbúningur hófst árið 1974, hvernig var ákveðið að skipuleggja bókina, fjallað um hverjir hafa unnið að henni, hve mikið og hvenær, og aðstandendum og samverkamönnum eru þökkuð vel unnin störf eins og vera ber. Lýsing á skipulagi bókarinnar og skýringakerfi er fléttuð saman við þessa sögu alla, mest og gagnlegast framarlega í formála ritstjóra að 1. útgáfu þar sem þessar upplýsingar eru raktar í samfelldu máli sem frásögn af vinnubrögðum og úrræðum ritstjóra frekar en verið sé að skýra notkun bókarinnar og táknkerfi hennar fyrir lesanda, og engin auðkenni, s.s. feitletur, hjálpa lesanda til að fletta skýringum upp þegar hann þarf að grípa til þeirra.

Betur hefði farið á því að semja nýjan formála ritstjóra þar sem þessum upplýsingum væri öllum steypt saman – og þannig hefði mátt komast hjá því að nefna ýmis atriði sem eiga ekki erindi til nýrra notenda. Til dæmis er í formála fyrstu útgáfu talað um að notuð sé ör (→) til að vísa á milli orða en þess eru engin dæmi nú. Eins væri það meira í anda Þórbergs að hafa skrá um **allar** skammstafanir.

Benda má á formála Eiríks Rögnvaldssonar að *Íslenskri rímorðabók* eða Jóns Hilmars Jónssonar að *Orðastað*. Í þeim bókum eru skýringar á gerð bókarinnar aðskildar því efni sem á heima í formála – lesanda til mikilla þæginda. Til dæmis er til mikillar fyrirmyndar hvernig Jón Hilmar setur skýringar á notkun bókarinnar innan á kápu eins og títt er í orðabókum erlendis.

4 Orðaforði og orðsgreinar

Orðum bókarinnar er raðað í stafrófsröð þar sem gerður er greinarmunur á röð stafa án brodds og með broddi. Í þessu efni markaði fyrsta útgáfa bókarinnar nýja stefnu því fram að þeim tíma var algengt að stöfum með og án brodds væri blandað saman í röð. Til dæmis var svo gert í fyrstu tveimur útgáfum af *Íslenskri orðabók* Menningarsjóðs en nú má heita að slík blöndun sé úr sögunni.

Í fyrri útgáfum voru tvenns konar tegundir máls auðkenndar. Sjaldgæft málfar, fornt eða staðbundið var merkt með plúsi (⁺) en hringur (°) var notaður til að auðkenna „óstaðfest nýyrði, vafasaöm/umdeilanleg tökuorð eða slangur, eða orð sem ekki eru viðurkennd af öllum þorra málnotenda“. Þessi merki voru sett ýmist framan við

uppsláttarorð, til að auðkenna orðið sjálft, eða framan við samheiti og þá gat merkið átt við orðið sjálft eða við notkun orðsins í viðkomandi merkingu. Í þriðju útgáfu er ekki lengur gerður greinarmunur á máli sem sker sig frá hinu almenna og viðurkennda eftir því hvort það er fornt og úrelt eða nýtt og óstaðfest, heldur eru öll afbrigði frá almennu og viðurkenndu máli merkt með stjörnu (*). Í formála 3. útgáfu fylgir sú skýring að notandi verði að gæta sín við notkun slíkra orða og leita sér heimilda um þau annars staðar.

Dæmi um auðkenningu orða með stjörnu má sjá á fyrstu síðu í stafkafla N. Þar eru sex orð merkt með stjörnu: ***nabbast** *mm nöldra*, ***nadd** *hávaði*; *nöldur*, ***nadda** *nöldra*; *naga*, ***nammi** *sælgæti*, ***nanna** mær, ***nappa** *grípa*.

Undirritaður lesandi á sjötugsaldri, alinn upp í reykvísku úthverfi, man ekki betur en orðin *nammi* og *nappa* hafi verið almennt og viðurkennt mál, að minnsta kosti meðal jafnaldra hans, og hann kannast ekki við annað en þau séu enn almennt mál meðal þess fólks, hálfri öld síðar; en nú renna á mann tvær grímur: Eru þessi orð enn þá vafasöm tökuorð eða slangur, eða eru þau með einni kynslóð orðin sjaldgæft, fornt og staðbundið málfar? Orðin *gotterí* og *mæra* eru skráð samheiti hins viðurkennda *sælgætis* án athugasemdar. Í málvitund lesanda eru orðin *nammi* og *gotterí* á svipuðum slóðum í málrófinu, og elstu dæmi um bæði orðin í *Ritmálssafni OH* eru frá síðari hluta 20. aldar. Við nánari umhugsun má ef til vill halda því fram að orðið *nammi* sé frekar notað þegar talað er til yngri barna en *gotterí* (*gottirí*) þegar talað er til eldri, en ætti það að hafa áhrif á virðingu þess í tungumálinu? Ekki minnist undirritaður þess að hafa heyrt orðið *mæra* fyrr en Húsvíkingar tóku upp á að halda *mærudaga* og þá stóðu Húsvíkingar sjálfir í þeirri trú að þetta væri þingeyskt orð, jafnvel sérhúsvískt slangur, sbr. fréttir í *Degi* 12. febrúar og 19. apríl 1994. Ekkert skal fullyrt um það hér en elstu dæmi í *Ritmálssafni OH* staðfesta notkun orðsins á 18. öld. Stjörnumerkta sögnin ***nappa** vísar á *grípa*. Af 32 samheitum, orðum og orðasamböndum sagnarinnar *grípa* er einungis sögnin *nappa* stjörnumerkt og er hún þó skráð í *Ritmálssafni OH* frá 19. öld. Ef til vill væri ástæða til að merkja einnig sögnina *hanka*, að minnsta kosti í merkingunni 'grípa' því samkvæmt dæmum í *Ritmálssafninu* virðist það ekki hafa verið algengasta merking hennar.

Þessi dæmi sýna hversu vandasamt er að merkja orð sem afbrigði ef orðabókarhöfundur telur að þau séu ekki töm öllum þorra málnotenda. Slíkar merkingar geta verið bundnar einstaklingum og svæðum. En þessi dæmi sýna líka hversu mikils er misst að gera ekki grein-

armun á afbrigðum eftir því hvort þau stafa af því að orðið er á leið út úr málinu, á leið inn í málið eða víkja af öðrum ástæðum frá almennu og viðurkenndu máli. Fyrir fólk á miðjum aldri eða eldra er oftast auðvelt að greina þarna á milli en fyrir ungt fólk, sem miklu fremur hefur þörf fyrir góðar og nákvæmar upplýsingar í samheitaorðabók, er alls ekki augljóst hvers vegna sum orð eru merkt með stjörnu en önnur ekki, og telja má ólíklegt að ungir lesendur ómaki sig við að leita frekari upplýsinga annars staðar.

Samrituð orð (e. *homograph*) eru aðskildar flettur[2] og auðkenndar með tölu ef þau eru í fyrsta lagi af ólíkum orðflokki: [1]**andvaka** … svefnleysi – [2]**andvaka** *l ób* svefnlaus. Í öðru lagi af ólíku kyni: [1]**líki** *k* jafni – [2]**líki** *h* gervi, og í þriðja lagi ekki samhljóma: [1]**villa** villudómur; … [2]**villa** [*l-l*] einbýlishús, [3]**villa** afvegaleiða … . Hér er [*l-l*] notað til að tákna langt [l] í framburði á *-ll-* í stað [tl] eins og meginreglan er í orðum af íslenskum uppruna. Í fjórða lagi eru orð aðgreind, að minnsta kosti stundum, ef þau hafa ólíka fallstjórn eða beygingu.

Tölumerkingar eru notaðar til að aðgreina fimm flettur af orðinu *ver*: [1]***ver** k maður*; *eiginmaður*, [2]***ver** k eða h áratog*, [3]**ver** *h haf*; … , [4]**ver** *ao, mst verr*, [5]***ver** l bilgjarn*. Ef við berum þessa aðgreiningu saman við fyrrgreind dæmi um *andvöku*, *líki* og *villu* virðist sem tölusetning hafi fyrst og fremst það hlutverk að aðgreina orð á formlegum forsendum jafnvel þótt þau séu sömu merkingar. Innan orðsgreina eru svo iðulega talin orð og orðasambönd sem hafa ólíka merkingu og þar með önnur samheiti og sannarlega álitamál hvort þau eiga heima undir sömu flettunni.

Dæmið um *ver* sýnir ekki aðeins gildi tölumerkinga, heldur einnig stjörnumerkinga, upplýsinga um orðflokk eða kyn og notkun skáleturs til að vísa á þau orð þar sem finna má fleiri samheiti. Í fyrstu útgáfu bókarinnar var orðið *ver* fjórar flettur, og stjörnumerkt orð nú voru þá merkt með krossi sem fornt eða úrelt mál. Fimmta orðið, lýsingarorðið *ver*, finnst hvorki í ÍO (1983, 2002) né *Ritmálssafni OH* og því ekki gott að vita hvað stjarnan táknar. Í merkinguna má að vísu ráða með því að fletta upp orðinu *bilgjarn* en reynst getur torsótt að leita sér heimilda um lýsingarorðið *ver* annars staðar, eins og lesendum er ráðlagt í formála ef þeir vilja fræðast um stjörnumerkt orð. Algengasta nútímamerking nafnorðsins *ver* er líklega í orðunum

[2] Erlenda hugtakið *homonym* hefur verið þýtt með *samyrði* í *Biblíulykli* (1994) og *Nordisk leksikografisk ordbok* (1997). Samyrði getur verið ýmist *samritað* (e. *homograph*) eða *samhljóma* (e. *homophone*) eftir því hvort miðað er við rithátt eða framburð.

sængurver, *koddaver* og *reiðver*. Vísað er á þá merkingu með síðasta samheitinu undir [3]**ver** […] yfirklæði (ekki skáletrað). Í ÍO (1983, 2002) er orðið *ver* sundurgreint í sex flettur. Orðið er sérstök fletta [5]**ver** í yfirklæðismerkingu sem lesandi túlkar þannig að orðið í þeirri merkingu sé af öðrum toga en [4]**ver** í merkingunni 'veiðistöð', 'varpstaður', 'grasi vaxið landsvæði' og síðari liður samsettra heita, þótt það sé sama kyns og beygist að öðru leyti eins. Fylgir Samheitaorðabókin hér öðrum vinnureglum en ÍO um aðgreiningu í flettur eða er ritstjóri bókarinnar einfaldlega ósammála ritstjóra ÍO um sérstöðu orðsins í yfirklæðismerkingu?

Í orðabók án skýringa er takmörkuð gagnsemi í því að telja samheiti sem öll eru jafn óskiljanleg, sérstaklega ef um er að ræða sérfræðiorð. Samheitaorðabókin er sem betur fer nokkuð frjálsleg í skilgreiningu á almennum orðaforða og sérheitum. Í bókinni má finna hljóðfæraheitin *fiðlu*, *selló*, *básúnu* og *trompet* en ekki *klarinett*, kannski vegna þess að klarinett á sér ekki annað samheiti en *klarinetta*, en spurning hvernig fara skal með slík tilbrigði. Orð eins og *hundur*, *köttur*, *önd* og jafnvel *hrafn* og *óðinshani* má telja til almenns orðaforða en meira vafamál er með *bekkþiðurinn*: ***bekkþiður** lækjarfugl. Vilji maður leita sér upplýsinga í öðrum orðabókum reynist það nokkuð torsótt. Hvorki í OH né fuglabókum má finna dæmi um þessa tvo fugla og leit á netinu (*google*) skilar heldur engum árangri. Í ÍO finnst reyndar orðið *bekkþiður* og er þar auðkennt sem skáldamál í merkingunni 'lækjarfugl, önd' og á vefnum *timarit.is* er eitt dæmi: Árið 1970 er spurt um merkingu þess á þrautasíðu tímaritsins *Samtíðarinnar* (37,5:21). Rétt svar er *önd*, og þá er gert ráð fyrir að lesendur þekki vísu Egils Skallagrímssonar sem hann orti þriggja vetra til Yngvars afa síns í þakklætisskyni fyrir þrjá kufunga og andaregg (bekkþiðurs kjörbeð), eins og segir í sögu hans. Þótt Egill hafi með vísunni þakkað fyrir andaregg hefði hann ugglaust getað notað þessa hugdettu sína, *bekkþiður,* um hvaða sundfugl sem er, fugl sem getur synt á bekk (læk). Lesandi getur fundið örlitla skýringu á orðinu með því að fletta upp orðinu *þiður* í ÍO (2002); *þiður* er tegund skógarhænsna og orðið er notað í kenningum um fugla: ***benþiður***, ***valþiður*** hrafn / ***bekkþiður*** önd, og lesandi finnur einfalda skýringu á hinu dýrafræðilega samhengi með því að fletta upp hinu latneska tegundarheiti *tetrao urogallus* á netinu og við orðið *grouse* í *Ensk-íslenskri orðabók með alfræðilegu ívafi* (Sören Sörensson og Jóhann S. Hannesson (ritstj.) 1999). Orðin *þiður*, *benþiður* og *valþiður* eru ekki flettur í samheitaorðabókinni né talin með samheitum orðsins *hrafn,*

og *bekkþiður* er ekki meðal samheita orðsins **önd**. Orðið *lækjarfugl* finnst hvergi í neinni þessara heimilda.

Við höfum hingað til séð dæmi um að flettur samhljóma eða samritaðra orða eru aðskildar ef formlegur munur er á orðinu, orðflokkur, kyn eða framburður, en ekki ef eingöngu er um aðskilda merkingu að ræða. Í bókinni er sögnin *flóa* tvær flettur: [1]**flóa** *hita*, [2]**flóa** *fljóta* … , sem bendir til að uppruni eða merking ráði hér einhverju, en einnig mætti hugsa sér að hér ráði ólík beyging, án þess að það sé tekið fram. Orðið *velta* er þrjár flettur, eitt nafnorð og tvær sagnir: [1]**velta** hliðarsveifla, veltingur …, [2]**velta**, **v. á** vera háð, vera komið undir; **v. fram** *byltast* fram … , [3]**velta** hverfa, snúa (við). Undir flettunni [2]**velta** eru eingöngu orðasambönd sem hæglega gætu fallið undir [3]**velta** samkvæmt þeim vinnureglum sem virðast gilda um skiptingu í ólíkar flettur því hér er ekki munur í beygingu og merkingarkjarni allra flettnanna virðist sá sami. Sögnin *verpa* er hins vegar aðeins ein fletta þótt hún sé notuð í tveimur ólíkum beygingum og merkingum.

Sagnirnar *brenna* og *renna* eru dæmi um sagnir sem geta beygst bæði sterkt og veikt og eru nánast sömu merkingar nema að því leyti að sterka sögnin er áhrifslaus en veika sögnin áhrifssögn. Þær eru aðgreindar með tölu skýringarlaust svo lesandi sér ekki í fljótu bragði hvers vegna hér er um tvær sagnir að ræða og sér að samheitin eru furðu ólík. Málfræðilega glöggur lesandi getur þó gert sér ástæðuna í hugarlund og getur sannreynt hana með því að máta þátíðina við dæmin í huganum. Við yfirferð á orðsgrein sterku sagnarinnar *brenna* rekur lesandi sig á að dæmið *brenna af* ætti að vera í orðsgrein hinnar veiku. Einu samheiti sagnanna sem sýna hinn nána merkingarlega skyldleika þeirra eru dæmin *sviðna* og *svíða*. Benda má á að heppilegt væri að undirstrika skyldleikann með því að byrja orðsgrein veiku sagnarinnar á dæmunum *láta loga* og *kveikja í*, til samræmis við fyrstu samheiti sterku sagnarinnar, *loga*; *vera kviknað í*.

Þótt beyging eða fallstjórn sagna sé hvergi auðkennd hlýtur hún samt að vera undirliggjandi í greiningu og flokkun orðaforðans. Við sjáum til dæmis mun áhrifssagna og áhrifslausra í notkun sagnanna *kaupa* og *versla* sem margir nota jöfnum höndum sitt á hvað, öðrum til mikillar armæðu. Samheitaorðabókin gerir greinilega ráð fyrir að fallstjórn skipti máli fyrir merkingu og birtir málpólitíska afstöðu sína mjög snyrtilega; sagnirnar *kaupa* og *versla* eru ekki samheiti, en ýmis orðasambönd með þessum sögnum geta verið það. Hvað sem því líður þarf ítarlegri umfjöllun um vinnureglur bókarinnar á þessu sviði og margir lesendur mundu taka því fagnandi ef beyging eða

setningarlegir eiginleikar væru sýndir til að skýra aðgreiningu og flokkun orða í bókinni.

Innan hverrar orðsgreinar er samheitum raðað eftir merkingum flettunnar og er hvert merkingarsvið afmarkað með semikommu. Innan hvers sviðs eru orðin talin í stafrófsröð. Nokkur orð eru skáletruð, en flest ekki. Um merkingu skáleturs segir í formála að 1. útgáfu: „vísað er til þess orðs til nánari skýringar". Athugun á notkun skáleturs í bókinni bendir til að það sé notað til að vísa til algengasta eða almennasta orðs með viðkomandi merkingu, og um skýringar er hæpið að tala í orðabók þar sem eru engar skýringar. Skýring – ef unnt er að nota það orð – felst fyrst og fremst í upptalningu samheita viðkomandi orðs, og sú virðist meginreglan; undir skáletruðum orðum er jafnan að finna fleiri samheiti en undir öðrum. Þar sem örvarnar eru ekki lengur notaðar í bókinni sýnist manni skáletrið gegna því mikilvæga hlutverki að tengja orðaforða bókarinnar. Orð með beinu letri eru að jafnaði einnig sjálfstæðar flettur í bókinni og þar vísað í aðalorð með skáletri.

Dæmi um vel heppnaða notkun skáleturs til að tengja saman orðaforða á ákveðnu sviði má sjá með orðinu **drukkinn**. Undir því orði eru talin í stafrófsröð 46 samheiti, orð eða orðasambönd, sömu merkingar. Í fyrstu útgáfu voru þau 31. Glöggur lesandi getur hæglega greint mismunandi stig drykkjunnar í þessum ríkulega orðaforða en ritstjóri hefur ekki hætt sér út í að aðgreina þau með semikommu, enda óvíst hvað stigin ættu að vera mörg og sömuleiðis kann fólk að hafa mismunandi hugmyndir um nákvæma merkingu. Þess í stað eru tvö skáletruð orð meðal samheitanna, *augafullur* og *góðglaður*, sem allir ættu að geta verið sammála um að tákna mismunandi stig ölvunar. Sé flett upp orðinu *augafullur* blasa við 56 samheiti (46 í fyrstu útgáfu), bæði orð og orðasambönd, í samfelldri stafrófsröð, sem öll eiga við þá sem eru ofurölvi, og þar af eru nánast engin sameiginleg þeim orðum sem talin voru undir *drukkinn*, nema orðið *drukkinn*, sem þar er eina skáletraða orðið. Undir flettunni *góðglaður* má síðan finna 28 orð (26 orð í fyrstu útgáfu) um þá sem hafa drukkið heldur minna, og einungis örfá eru sameiginleg með þeim sem talin voru undir *drukkinn*. Á meðal þeirra er eitt orð skáletrað, *drukkinn*, sem vísar í aðalorðið.

Í fyrstu útgáfu er *á því* samheiti við *drukkinn* en í þriðju útgáfu eru bæði *á'ði* og *í'ði* skráð samheiti. Samböndunum *á felgunni* og *á skallanum* var áður raðað með *f* og *s* en í 3. útgáfu eru öll slík sambönd saman undir *á*. Orðið *edrú* bætist við sem andheiti orðsins *drukkinn*. Hér eru

því samtals yfir 100 orð og orðasambönd um sama fyrirbæri og þar af þrjú skáletruð sem tengja orðaforðann saman. Samheitum hefur fjölgað um næstum 20% frá fyrstu útgáfu, sem er góð vísbending um hvernig umfang bókarinnar hefur aukist; breytt röðun og frjálslyndi í stafsetningu er tvímælalaust til bóta.

Í dæminu hér að ofan eru þrjú skáletruð orð notuð til að flokka yfir hundrað orð sem hafa misalmenna eða misvíða merkingu. Vísað er frá hinu almenna orði, *drukkinn*, í *augafullur* og *góðglaður* og frá þeim aftur í almenna orðið eða yfirheitið. Þótt *drukkinn* eigi sér þessi tvö samheiti eru orðin *augafullur* og *góðglaður* ekki samheiti innbyrðis. Slík flokkun og tenging orðaforða á ákveðnu sviði er eitt mikilvægasta hlutverk og gagnsemi samheitaorðabókar.

En tengsl orða eru ekki alltaf svona einföld. Stafrófsröðin leggur öll samheiti á sama sviði að jöfnu og hún er ekkert sérstaklega heppileg til að sýna að sum orð eiga meira sameiginlegt en önnur. Sígildur fróðleiksmoli í kennslubókum um tungumál er að hvert mál lagi sig að þörfum málsamfélagsins og því til staðfestingar er oft tekið það dæmi að mál inúíta hafi mun fleiri orð um snjó en enska (sjá til dæmis Fromkin, Rodman og Hyams 2011:312). Ætla má að íslenska sé í sama flokki og mál inúíta að þessu leyti. Fletti maður upp orðinu **snjór** verða ekki fyrir nema fjögur orð: *fönn*, hjarn, mjöll, snær, og við bætist **nýfallinn s.** *lausamjöll*, *nýsnævi*; *ft*. **snjóar**, **snjóa leysir** verður autt. Sem sagt, niðurstaðan er heldur fátækleg við fyrstu sýn. Til þess að komast að auðlegð íslenskrar tungu á þessu sviði þarf að fara í töluverðan leiðangur um bókina. Flest samheiti má finna undir flettunni **snjókoma**, eða 45 talsins, og þar af eru átta orð skáletruð: *bylur*, *drífa*, *él*, *fjúk*, *kafald*, *logndrífa*, *ofanmjöll* og *skafrenningur*. Í bókinni eru samtals 60 önnur orð sem byrja á *snjó-* og undir sumum þeirra má finna fleiri samheiti, en heildarsýn á orðaforða á þessu sviði er alls ekki auðfundin í bókinni. Þarna hefði verið gott að taka mið af áðurnefndu brautryðjendaverki Jóns Hilmars og reyna að flokka orðaforðann betur eftir skyldleika í merkingu, sem smám saman verður til í kolli lesanda sem leggur í að elta skáletraðar tilvísanir. Hér má greina orð um snjó á jörðu og snjókomu, fallinn snjó og fallandi eða fjúkandi, blautan og þurran, snjókorn og snjóalög. Hér eru merkingartengslin miklu flóknari en við orðið *drukkinn* og sömu samheitin skjóta upp kolli hér og þar, að því er virðist án þess að orðaforðinn hafi verið skipulega greindur og flokkaður eftir merkingu. Á þessu merkingarsviði er töluvert um að sama orðið komi fyrir í mörgum samsetningum sem fyrri eða síðari liður, til dæmis *snjór/*

snjó-, *fönn/fann-*, *hríð/hríðar-* og *kafald/kafalds-*, og undirritaður treystir sér því ekki til að upplýsa hve mörg orð eru notuð um snjó í íslensku.

Hvernig getur samheitaorðabók gert grein fyrir merkingartengslum orða sem hafa misvíða merkingu líkt og þau orð sem rædd hafa verið? Á samheitaorðabók einungis að ná til hugtaka á almennu sviði þar sem tengsl orða byggjast á almennri málvitund eða smekk eða á hún einnig að ná til sviða þar sem orðaforðinn er skilgreint kerfi yfirheita og undirheita? Hvar á að draga mörkin? Tökum dæmi af dýrum og byrjum á flettunni **hestur**. Í bókinni eru talin fjölmörg orð um hesta, almenn eða skáldleg (*drösull*, *jór*), um mislita hesta (*gráni*), góða hesta (*fákur*, *gæðingur*) og slæma (*bikkja*) og um hesta með kynhvöt (*graðhestur*). En hér eru ekki orð sem aðgreina hesta eftir aldri eða kyni (*folald*, *tryppi*, *meri*, *hryssa*). Hér er heldur ekki að finna orð um mismunandi gerðir hesta eftir notkun (*dráttarhestur*), uppruna eða tegund (*sebrahestur*). Þarna kemur *Stóra orðabók* Jóns Hilmars *um íslenska málnotkun* til skjalanna með ótal samsetningar, sem að hluta eru flokkaðar eftir merkingu, þar sem orðið *hestur* er annaðhvort fyrri liður eða síðari.

Tökum annað dæmi. Almenningur gerir ekki alltaf mikinn greinarmun á fuglum og gæti sárlega þurft á samheitum að halda. Einungis tvö skáletruð samheiti má finna undir flettunni **fugl** *spjátrungur*; *getnaðarlimur*. Sem sagt, ekkert sem minnir á okkar fiðruðu vini, en þarna gæti *bekkþiðurinn* ef til vill komið sterkur inn. Notandi samheitaorðabókar mundi sennilega verða feginn ef undirheiti orðsins *fugl* mætti finna í bókinni, að minnsta kosti helstu flokka fugla á borð við *máva* og *endur* og undir þeim orðum frekari undirtegundir. Í *Stóru orðabók* Jóns Hilmars eru til dæmis talin 30 orð sem enda á *-önd*, og þar með fjölmargar andartegundir án þess að lesandi geti vitað hvað er skilgreint tegundarheiti eða hvort einhver orðanna eru samheiti. Í þeirri bók er einungis miðað við að orðhlutinn sé hinn sami og flettiorðið. Þess vegna sýnir orðabók Jóns Hilmars ekki að *fugl* sé tegund af *dýri* né að *mávur* og *önd* séu tegundir af *fugli* og hún sýnir heldur ekki að *hávella* sé sérstök tegund af *önd*.

Hér er alls ekki verið að halda því fram að samheitaorðabók eigi að gera grein fyrir tengslum hugtaka á fræðasviðum, líkt og í dýraríkinu. Dæmin af *hesti* og *fugli* vekja hins vegar spurningu um hvaða stefnu samheitaorðabók á að taka í sambandi við tengsl samheita og andheita, yfirheita og undirheita, orða í almennri merkingu eða sértækri þegar mörkin þarna á milli eru óljós. Af hverju sýnir samheitaorðabók flokkun hesta eftir lit en ekki eftir aldri, kyni eða notkun? Á okkar

litla íslenska málsvæði er sérstök ástæða til að velta fyrir sér hvernig orðabækur geta unnið saman, hvar ein tekur við þá annarri sleppir. Skýringarkafli í orðabók mætti gjarnan fjalla um hlutverk bókarinnar og notkun í samhengi við aðrar tiltækar orðabækur.

Búast hefði mátt við að ný útgáfa tæki skipulega fyrir orðaforða á ýmsum sviðum daglegs lífs þar sem nútíminn hefur fært okkur urmul nýrra tökuorða eða slettna, misgóðra. Hér á undan hefur verið talað um grænmeti og ávexti en óhjákvæmilegt er að nefna tölvuorðin sem ekki voru til í mæltu máli þegar bókin kom fyrst út. Í bókinni má finna orðið *tölva* og níu flettur sem hafa *tölvu-* að fyrri lið: **tölvudiskur**, **tölvuforrit**, **tölvupóstur**, **tölvurefur**, **tölvuskeyti**, **tölvuskjár**, **tölvutækur**, **tölvuvinnsla** og **tölvuþrjótur**. Af þeim eru *tölvupóstur* og *tölvuskeyti* samheiti, sömuleiðis *tölvurefur* og *tölvuþrjótur*. Einungis orðið *tölva* var í fyrstu útgáfu.

Á skjá hins skrifandi Íslendings blasa við orðin *insert*, *page layout*, *references*, *view*, *cut*, *paste*, *delete*, *font*, *paragraph* og *stylesheet*. Þorra landsmanna er tamt að tala um að *inserta*, *leiátera*, *vjúa*, *kötta*, *peista* og *delíta*, og fólk talar hiklaust um *fonta*, *referensa*, *paragraf* og *stælsjít*. Þannig mætti lengi telja, hugtök sem áður tilheyrðu sérhæfingu prentara eru nú orðin daglegt viðfangsefni almennings. Ungt fólk þekkir orðið *fúttnót* (eða *fótanótu*) en veit ekki hvað *neðanmálsgrein* er, það þekkir *leiát* en ekki *umbrot*, *körsor* en ekki *bendil*, *speisbar* en ekki *bilslá*, *enter* en ekki *vendi*, *tabb* og *kólonn* en ekki *dálk*, *portreit* og *landskeip* en ekki *skammsnið* og *langsnið*, það þekkir *margin* en hvorki *spássíu* né *blaðrönd*. Lesandi hlýtur að staldra við og spyrja hvort hér sé ekki komið inn á svið ensk-íslenskrar bókar frekar en samheitaorðabókar. Þetta er fullkomlega réttmæt spurning en svarið við henni hlýtur að vera breytilegt eftir því hvert orðin eru komin á leið sinni inn í málið. Jafnskjótt og einhver lágmarksfjöldi málnotenda telur að orð sé íslenskt – eða gerir sér ekki grein fyrir að um erlent orð er að ræða – á orðið erindi í íslenska orðabók, og þá ekki síður samheitaorðabók en aðrar bækur.

Lesandi fann engin af þeim ensku orðum (tökuorðum/slettum) sem að ofan eru talin, ekki einu sinni *portrett*, sem þó hefur verið notað lengi í merkingunni 'andlitsmynd'. Vissulega verður einhvers staðar að draga mörk milli þeirra orða sem telja má slettur eða tökuorð, og þeirra orða sem eru hreinræktuð enska og eiga heima í ensk-íslenskri bók. En þessi mörk færast óskyggilega nær enskunni með hverri kynslóð sem elst upp í hálf-ensku umhverfi, og jafnvel al-ensku umhverfi á sumum sviðum. Það kom því undirrituðum ánægjulega á óvart að

finna orðið **ráter* undir flettunni **beinir**. Því miður reynist orðið **ráter* ekki vera sérstök fletta í bókinni, sem hún þó hefði þurft að vera því fjöldinn þekkir *ráter* en fáir *beini*.

5 Málfræðiupplýsingar

Í formála 1. útgáfu segir að málfræðiupplýsingar séu gefnar „þegar þurfa þykir“. Sú vinnuregla virðist óbreytt í 3. útgáfu. Ekki eru upplýsingar um orðflokk og kyn nafnorða nema vafi leiki á, þó er að jafnaði sett *l ób* við óbeygjanleg lýsingarorð. Dæmið um **ver** 1-5 hér að ofan sýnir hveru mikil þörf getur verið á að merkja bæði orðflokk og kyn. Undirritaður lesandi hefur aldrei skilið þá vinnureglu sumra orðabókarritstjóra að fylgja ekki fastri reglu eða kerfi um merkingar eða skýringar, heldur skýra „þegar þurfa þykir“, sem er auðvitað ekkert annað en geðþóttaákvörðun. Vissulega þarf ekkert að efast um dómgreind orðabókarritstjóra en hvorki hann né aðrir geta dæmt um hvenær notendur af ólíku sauðahúsi þurfa málfræðilegar upplýsingar. Öll geðþóttastjórnun í þessum efnum býður heim hættu á misræmi og misskilningi og hvernig eigum við að kenna börnum okkar að sækja sér málfræðiupplýsingar í orðabók þegar þessar upplýsingar eru bara á stangli þegar ritstjóranum þykir við þurfa? Nafnorð sem enda á *-ur* geta verið ýmist karlkyns eða kvenkyns, og orð sem enda á *-a* geta verið ýmist nafnorð eða sögn, jafnvel lýsingarorð, og nafnorðin ýmist í kvenkyni eða karlkyni. Hér að ofan voru talin dæmi um orðin *nadda*, *nanna*, *nappa* og *villa*. Hvergi er getið um orðflokk og lesandi, sem ekki þekkir orðið, getur ekki vitað hver orðflokkurinn er nema hann hafi vit til að ráða hann af samheitunum. Svipuð þraut blasir við þeim sem reynir að skilja hvers vegna sögnin *brenna* er aðgreind í tvær flettur. Upp í hugann koma orð Þórbergs Þórðarsonar um þann megintilgang bóka „að þær eru ekki ritaðar handa þeim, sem vita, heldur hinum, er ekki vita“.

6 Að lokum

Þriðja útgáfa samheitaorðabókarinnar er tímabær endurnýjun á bók sem er mörgum málnotendum afar kær. Hún er vissulega aukin og endurbætt en er enn það frumkvöðlaverk sem hún var í upphafi, barmafull af safaríkum orðaforða tungunnar á fjölmörgum sviðum,

handhæg í notkun, svolítið óþroskuð, leitandi og hikandi, með fjölmörgum göllum og vanköntum eins og hugmyndin með bókinni hafi ekki verið tekin alla leið, bókin hafi ekki þróast og þroskast til meiri fullkomnunar eins og notendur hennar og njótendur hafa vonað. Nútíminn knýr dyra og fær að setja fótinn í gættina en er ekki hleypt inn í stofu. Egill Skallagrímsson stendur álengdar og veit ekki hvort hann er að koma eða fara. Þrátt fyrir galla sína og veikleika mun þessi útgáfa verða þeim sem skrifa á íslensku notadrjúgur sjóður orða líkt og hún var í upphafi. Frá 1. desember 2012 er bókin hluti af vefbókasafni *Snöru* og þar er líklegast að unga fólkið muni nota hana.

Heimildir

Baldur Sigurðsson. 2006. Jón Hilmar Jónsson: *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* [ritdómur]. *Íslenskt mál og almenn málfræði* 27:217–230.

Biblíulykill. 1994. Reykjavík: Biblíulykilsnefnd og Hið íslenska Biblíufélag.

Dagur, 12. febrúar og 19. apríl 1994.

Eiríkur Rögnvaldsson. 1989. *Íslensk rímorðabók*. Reykjavík: Iðunn.

Freysteinn Gunnarsson. 1926. *Dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Freysteinn Gunnarsson. 1957. *Dönsk-íslenzk orðabók* (Endurskoðuð og breytt útg.). Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Fromkin, V., R. Rodman og N. Hyams. 2011. *An Introduction to Language* (9. útg.). Wadsworth: Cengage Learning.

ÍO = *Íslensk orðabók*. 1983: Önnur útgáfa, aukin og bætt. Ritstj. Árni Böðvarsson. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs. 2002: Þriðja útgáfa, aukin og endurbætt. Ritstj. Mörður Árnason. Reykjavík: Edda.

Jón Hilmar Jónsson. 1994. *Orðastaður*. *Orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: Mál og menning.

Jón Hilmar Jónsson. 2002. *Orðaheimur*. *Íslensk hugtakaorðabók með orða- og orðasambandaskrá*. Reykjavík: JPV útgáfa.

Jón Hilmar Jónsson. 2005. *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV.

Nordisk leksikografisk ordbok. 1997. Ritstj. Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson og Bo Svensén. Ósló: Universitetsforlaget.

OH = *Ritmálssafn Orðabókar Háskólans*. 2014. Sótt af: http://www.arnastofnun.is/page/gagnasofn_ritmalssafn

Samtíðin 37, 5 (1970).

Schübeler, C.F. 1883. *Íslenzk garðyrkjubók* (íslenzkað og aukið hefur Móritz Halldórsson-Friðriksson). Kaupmannahöfn: Hið íslenzka Þjóðvinafjelag.

Svavar Sigmundsson (ritstj.). 1985. *Íslensk samheitaorðabók*. Reykjavík: Styrkt-

arsjóður Þórbergs Þórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur.
Svavar Sigmundsson (ritstj.). 2012. *Íslensk samheitaorðabók* (3. útg.). Aukin og endurbætt. Reykjavík: Forlagið og Styrktarsjóður Þórbergs Þórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur.
Sören Sörensson og Jóhann S. Hannesson (ritstj.). 1999. *Ensk-íslensk orðabók með alfræðilegu ívafi* (2. óbreytt útg.). Reykjavík: Mál og menning.
timarit.is
Þorleifur Hauksson og Þórir Óskarsson (ritstj.). 1994. *Íslensk stílfræði*. Reykjavík: Styrktarsjóður Þórbergs Þórðarsonar og Margrétar Jónsdóttur og Mál og menning.

Baldur Sigurðsson
Menntavísindasviði HÍ v/Stakkahlíð
balsi@hi.is